

ZGODOVINA PREVAJANJA PRAVLJIC V SLOVENŠČINO

Milena M. Blažič in Kasilda Bedenk

1 Definicija žanra

Literarni zgodovinar Matjaž Kmecl je pravljico definiral kot krajšo prozno pripoved o čudežnih ali fantastičnih dogodkih, predmetih in zmožnostih, brez časovne ali krajevne opredelitve, z dogajanjem, ki ni v skladu z izkustvenim svetom in znanjem o naravnih zakonitostih, vendar z logičnim in koherentnim pripovednim lokom lastnega pravljичnega sveta. Njena etična osnova je nasprotje med dobrim in zlim, pri čemer je dobro večinoma nagrajeno, zlo pa kaznovano (Kmecl 1976, 185).

Pravljice v ožjem pomenu so čudežne ali čarobne pravljice, v širšem pomenu pa tudi legendarne pravljice, pravljичne novele ali novelistične pravljice, živalske pravljice in basni, šaljive zgodbe ali smešnice, pravljичne formule in verige ter legende ali krščanske povedke (Kropej 2021, 38–39). Pogosto je težko ločevati med pravljicami in povedkami (te opisujejo zgodovinske ali resnične dogodke, četudi so predstavljeni kot nenavadni ali nenaravni, a je zgodba podkrepljena z imeni ljudi in omembo določenih krajev, časa in zgodovinskih okoliščin) (Kropej 2021, 42–43).

Pravljice so prehajale iz ustnega izročila v literaturo in nasprotno. Upoštevali smo tako literarne kot ljudske pravljice v ožjem in širšem pomenu ter povedke. Danes so najpomembnejši del kanona mladinske in otroške literature, veliko jih je izšlo v obliki priredb in slikanic.

V slovenščino smo prevajali pravljice predvsem iz nemščine (prve na pobudo Antona Martina Slomška: najprej poučne, moralno-vzgojne zgodbe Christopha von Schmida (1768–1854) in danes redko branega bavarskega patra Aegidiusa Jaisa (1750–1822), nato Grimmove in Hauffove pravljice. Tudi mnoge druge tujejezične pravljice so bile prevedene prek nemščine, med njimi Andersenove pravljice.

2 Razvoj pravljic in prehajanje motivov

Pravljica je ena najstarejših književnih vrst v ljudskem slovstvu, čeprav je nemogoče določiti točen čas in kraj zgodovinskega izvora pravljic. Pravljice so izrazito globalne in zelo pogosto so isti motivi in tipi znani po vsem svetu. Zakoreninjene so v ustnem izročilu in so se razvile iz različnih drobcev čudežnih pravljic. Posamezne motive najdemo tudi v slovenskem pripovednem izročilu. Zato moramo prav tako upoštevati te drobce, ko govorimo o prenašanju motivov ali vplivu na evropsko in slovensko pripovedno kulturo ter prevajanju.

Primerjavo in določanje pravljicnih motivov omogoča mednarodna klasifikacija pravljic, t. i. tipni indeks pravljic, ki ga je prvi naredil finski folklorist Antti Aarne (1910), nadgradila in dopolnila pa ameriški folklorist Stith Thompson (1997) in nemški literarni zgodovinar Hans-Jörg Uther leta 2004 (Uther 2004). Pravljicne motive označujemo s kratico ATU in določeno številko (Kropej 2021, 59–60).

Prve knjige, ki so vplivale na evropsko pripovedno kulturo, so nastajale v Indiji, na Bližnjem vzhodu in v antičnem svetu. Motivno je močno vplivala indijska zbirka *Pančatantra*, med drugim tudi na zbirko arabskih pravljic, povedk, anekdot in šaljivih zgodb *Tisoč in ena noč* (Kropej 2021, 83; gl. tudi poglavje *Literarnoprevodne izmenjave z arabsčino in perzijsčino*). Niti eno delo orientalske književnosti ni imelo takšnega vpliva na Evropo kot zbirka *Tisoč in ena noč*. Prvi popolni slovenski prevod vseh zgodb je začel izhajati v Novem mestu pri tiskarju in založniku Janezu Krajcu leta 1880, prevajalec je bil Filip Lipe Haderlap, naslov pa *Tisoč in ena noč: pravljice iz jutrovih dežel*. Do leta 1891 je izšlo enajst zvezkov s 1001 pravljico istega prevajalca. Gre za kristijaniziran in prirejen prevod iz nemščine po dunajski izdaji Maxa Habichta, Friedricha Heinricha von der Hagna in Carla Schalla *Die Erzählungen der 1001 Nacht aus Tunesien, Arabische Erzählungen* [Pripovedi tisoč in ene noči iz Tunizije, Arabske pripovedi] (1825). Tudi pravljica *Makalonca* (1944) Frana S. Finžgarja je nastala pod vplivom zgodbe iz te arabske zbirke (*Zgodba o Kamar-al-Zamanu in kitajski princesi Badur*); v Haderlapovem prevodu ima naslov *Historija od princa Krasnobora in od Kitajske princezinje Milene* (2. zvezek). Leta 1902 je ljubljanski tiskar in založnik Lavoslav Schwentner izdal izbor pravljic pod naslovom *Tisoč in ena noč. Pravljice za mladino s podobami v barvotisku* – a brez navedbe prevajalca. Slovenskim bralcem so najbolj znane posamezne pravljice (*Aladin in čarobna svetilka, Ali Baba in štirideset razbojnikov, Bagdadski tatič, Čarobni konj, Harun al-Rašid, Ribič in dub, Sezam, odpri se, Sinbad pomorščak, Tri jabolka* ipd.) (Blažič 2016). Nov prevod izbranih pravljic je pripravil Andrej Rape, izšel pa je pri Učiteljski tiskarni in Ljubljani leta 1924 pod naslovom *Tisoč in ena noč: zbirka pravljic z Jutrovega z ilustracijami Iva Erbežnika*. Popoln prevod vseh pravljic istega prevajalca je nato izšel pri isti založbi v treh zvezkih v letih 1924–1929. Po podatkih iz COBISS-a so bile pravljice *Tisoč in ene noči* doslej v slovenščino prevedene petkrat, nadaljnji prevajalci pa

so bili: Djurdja Flere (1946), Vladimir Kralj (1953) in Tomo Virk (izbor, 1994) (gl. tudi poglavje *Literarnopredvodne izmenjave z arabščino in perzijsčino*).

V Evropi so začele nastajati zbirke pravljic, anekdot in novel v renesansi. Med znanimi avtorji naj omenimo Geoffreya Chaucerja (1343–1400) in njegove *Canterburyjske povesti*, ki so nastale okoli leta 1387, v slovenščini pa smo jih dobili v celoti šele leta 2012 v odličnem prevodu Marjana Strojana, ki je zanj dobil nagrado Prešernovega sklada (Kropej 2021, 89).

Jurij Dalmatin je leta 1580 objavil prevod *Salomonovih pripovesti*, apokrifnih pripovedi o judovskem kralju Salomonu, in tako prispeval k razširitvi izročil o kralju Salomonu v slovenskem prostoru. V slovenskem ljudskem pripovedništvu ga je zamenjal kralj Matjaž, v katerem so združeni številni motivi – stari orientalski in srednjeveški evropski, pa tudi zgodbe o Aleksandru Makedonskem (Kropej 2021, 90–91).

V 18. stoletju so v Angliji nastale šaljive zgodbe o baronu Münchhausnu avtorja Rudolfa Ericha Rasperja, ki jih je Gottfried August Bürger prevedel v nemščino in dopolnil ter izdal leta 1787. Prvi prevod v slovenščino je leta 1856 objavil prevajalec, pesnik, pisatelj in kritik Franc Malavašič (1818–1863) pod naslovom *Lažnivi Kljukec, kako se mu je na morju, na suhim in v vojski godilo*. Ta prevod je doživel več ponatisov, ime Lažnivi kljukec ali samo Kljukec pa so obdržali tudi poznejši prevajalci. Isti prevajalec je s Pavliho poimenoval tudi Tilla Eulenspiegla, literarnega lika iz nizkonemškega ljudskega izročila in zbirke šaljivih zgodb iz 14. stoletja, katerih prevod smo dobili v slovenščini leta 1849 z naslovom *Nemshki Pavliha v slovenski obleki: bukve, polne smesnih povest sa kratek zhas* (izšel pri Janezu Giontiniju v Ljubljani). Glumaške bukvice z ljudskimi povedkami o Pavlihi so bile na Slovenskem razširjene že v 16. in 17. stoletju (Kropej 2021, 88–89).

3 Pravljicne zbirke po 16. stoletju in njihovi prevodi v slovenščino

V 16. in 17. stoletju je postalo pripovedovanje pravljic, ki je bilo predvsem v domeni žensk, v Evropi vse bolj priljubljeno in nastale so številne zbirke pravljic, novel in basni, sprva namenjene odraslim:

- prva evropska zbirka pravljic *Le piacevoli notti* [Prijetne noči] (1551–1553) italijanskega pisatelja in pesnika Giovannija Francesca Straparole, ki je še nimamo v slovenskem prevodu;
- zbirka pravljic *Lo cunto de li cunti* [Pravljica vseh pravljic], objavljena posthumno v letih 1634–1636, v 4. izdaji preimenovana v *Il pentamerone* [Pentameron] (1674) Giambattista Basileja (1566–1632), ki smo jo v slovenskem prevodu Ane Duša in

Irene Duša Draž dobili leta 2022 (*Zgodba zgodb ali Zabava za najmlajše*, založba Goga, Novo mesto);

- prva zbirka pravljic, namenjena otrokom *Les Contes de ma mère l'oie* [Pravljice mame gosi] (1697) Francoza Charlesa Perraulta (1628–1703), ki vsebuje tudi znano pravljico *Obuti maček*, prvič prevedeno v slovenščino leta 1927 (izšla pri Novi založbi v Ljubljani, prevajalec ni znan), zatem pa leta 1955 (v prevodu Sande Sivec) in *Trnuljčico* (prvi prevod Janeza Menarta je izšel leta 1954) ter *Rdečo kapico* (prvi prevod Vlada Rapeta je izšel leta 1955). Šele leta 2010 izide prva zbirka šestih Perraultovih pravljic v slovenščini v prevodu Mateje Ozimek, leta 2017 pa 11 pravljic v zbirki *Najlepše Perraultove pravljice* v prevodu Eve Žerjav (Kropej 2021, 94–95).

Zbirko nemških pravljic v petih zvezkih *Volksmärchen der Deutschen* [Ljudske pravljice Nemcev] je pred bratoma Grimm izdal pisatelj Johann Karl August Musäus (1782–1787), a od vseh je bila v slovenščino prevedena le ena – pravljica o Repoštevju (nem. Rübezahl) z različnimi naslovi: *Reposhtev, duh v Kerkonoshkih gorah* (1857, prevedla Rozalija Eger), *Pravljice o Repoštevju* (1954, prevedel Rudolf Kresal), *Repoštev, gospodar Krkonošev* (1957, prevedel Fran Bradač).

V romantiki se je po vsej Evropi zvečalo zanimanje za ljudsko izročilo. V Nemčiji sta brata Wilhelm in Jacob Grimm začela zbirati pravljice, sprva za zbirko ljudskih pesmi *Des Knaben Wunderhorn* [Dečkov čudežni rog] izdajateljjev Clemensa Brentana in Achima von Arnima, a sta se zaradi upada zanimanja odločila, da jih sama izdada. *Otroške in hišne pravljice* bratov Grimm so zagledale luč sveta 20. decembra 1812 v Berlinu, ko je izšlo prvih nekaj izvodov prvega dela (večji del pa šele marca 1813). Skupaj z drugim delom, ki je izšel konec leta 1814 (z letnico 1815), je prva izdaja obsegala 156 besedil. V času življenja sta jih skupaj izdala sedemkrat v veliki izdaji (vsakokrat predelani in dopolnjeni), ki je do 1857 narasla na 211 besedil, in desetkrat v manjši izdaji (zadnja leta 1858) s po 50 besedili (Bedenk in Blažič 2018, 175).

Grimmove pravljice so bile doslej prevedene v več kot 160 jezikov, tudi v slovenščino. Prvi znani prevod je objava legende *Ubogi in bogatinc* v časniku *Pravi Slovenec* leta 1849 (Bešter 2013, 25). V knjižni obliki smo Slovenci najprej spoznali pravljice *Rdeča kapica*, *Sneguljčica*, *Pepelka*, *Obuti maček* in *Trnuljčica* (Trnjeva rožica), ki naj bi kot posamezne knjižice izšle leta 1879 pri založbi Kleinmeyer & Bamberg v Ljubljani (žal je ohranjena samo Rdeča kapica). Vse so imele pripis: »krasna pravljica v zabavo in pouk ljubej mladini«. Prva zbirka 11 pravljic je izšla 1887 pod naslovom *Pripovedke za mladino*, v prevodu Janeza Markiča. *Rdečo kapico* je prva v slovenščino prevedla Luiza Pesjakova za revijo *Vertec* leta 1875. Zanimivo je, da smo Slovenci prvi popolni prevod Grimmovih pravljic dobili šele po osamosvojitvi, leta 1993 v prevodu Polonce Kovač. Grimmove pravljice sodijo med prve prevode posvetnih književnih del v slovenščino za široko, srednje izobraženo bralstvo (Bedenk in Blažič 2018, 175).

Leta 2018 smo v slovenščini dobili tudi prevod prvotne rokopisne zbirke iz leta 1810, ki sta jo brata Grimm poslala Clemensu Brentanu in je bila najdena šele po prvi svetovni vojni v samostanu Ölenberg v Alzaciji, a je na prvo zgodovinsko-kritično izdajo Hansa Röllekeja morala počakati vse do leta 1975 (Bedenk in Blažič 2018, 13–15).

Obsežno in natančno bibliografijo prevodov pravljic bratov Grimm v slovenski jezik je pripravil in objavil Tomaž Bešter leta 2013 v reviji *Knjižnica* (Bešter 2013, 17–85), leta 2018 pa dopolnjeno do leta 2016 v knjigi *Pravljice bratov Grimm* avtoric Kasilde Bedenk in Milene Mileve Blažič (Bedenk in Blažič 2018, 268–342).

Zanimivo je, da smo po družbenopolitičnih spremembah na Slovenskem vselej dobili nove prevode in številnejše izdaje klasičnih nemških pravljic. Taki »prevajalski pljuski« so znani po revolucionarnem letu 1848, v drugi polovici 19. stoletja (tj. v času narodnega preporoda), v tridesetih letih 20. stoletja, med 2. svetovno vojno, v petdesetih letih 20. stoletja (pod vplivom gospodarske rasti in novega zagona), v sedemdesetih letih 20. stoletja (v času političnega liberalizma in slovenske »pomladi«) in v devetdesetih letih 20. stoletja (po osamosvojitvi). To kaže na vzporednice s prevajanjem Svetega pisma (Bedenk in Blažič 2018, 186).

Najpomembnejši prevajalci Grimmovih pravljic so bili Blaž Sušnik (1834–1899), ki je študiral bogoslužje, pisal pesmi in zbiral narodno blago, šolnik in mladinski pisatelj ter čebelar Julij Slapšak (1874–1951), pesnik, prevajalec, urednik in kulturni delavec Fran Albreht (1889–1963), prevajalec, kulturnik in časnikar Jože Zupančič (1894–1969), učitelj, zbiratelj narodnega blaga in prevajalec Alojzij Bolhar (1899–1984), učiteljica, mladinska pisateljica in prevajalka Polonca Kovač (1937) ter lektorica in prevajalka Kasilda Bedenk (1954), ki je s študenti prevedla Grimmove prvotne rokopise pravljic iz zbirke leta 1810.

Vsi prevajalci (zanimivo, da sta med njimi le dve prevajalki) so bili izobraženi, ukvarjali so se z jezikom (poleg prevajanja) kot novinarji, uredniki, učitelji ali avtorji; nekateri so tudi sami zbirali slovensko ljudsko slovstvo.

Tako na Slovenskem kot v Nemčiji so Grimmove pravljice sprva brali predvsem odrasli, zato so jih v začetnem obdobju objavljali v časopisih oz. revijah za odrasle. Šele pozneje se je v procesu literarne recepcije zamenjalo ciljno bralstvo ter so jih začeli brati mladina in otroci.

Tudi v prvi polovici 20. stoletja se je nadaljevalo izdajanje Grimmovih pravljic v revijalnem tisku, a so za prevode poleg najbolj priljubljenih izbirali tudi druge, manj znane pravljice iz zbirke, npr. *Kako je kmetič prekanil zlomka*, *Kraljiček in medved*, *Modri ljudje*, *Ukradena desetica*, *Velikan in krojaček*, *Kmetič v nebesih*, *Čudoviti godec*, *Modri pastirček*. Za drugo polovico 20. stoletja so značilne popularizacija in trivializacija Grimmovih pravljic ter njihova predelava za druge medije (avdio, video in multimedija). Po letu 1950 so postale priljubljene predvsem *Janko in Metka*, *Pepelka*, *Rdeča kapica*, *Sneguljica*, *Žabji kralj*, *Volk in sedem kozličkov* (tudi pod naslovom *Volk*

in sedem kozic). V zadnjih dveh desetletjih pa so slovenski bralci dobili tudi prevode tujih predelav.

Največkrat prevedena in izdana pravljica iz zbirke bratov Grimm je *Rdeča kapica*. Tomaž Bešter v uvodu k svoji bibliografiji navaja, da smo v povprečju vsake tri leta dobili dve novi izdaji. Tesno ji sledi *Sneguljčica*, nekoliko manj pa *Pepelka*, *Trnuljčica* ter *Janko in Metka* (število izdaj skupaj s ponatisi teh petih naslovov tvori tretjino vseh izdaj in ponatisov). Bibliografija vsebuje 1626 naslovov, vsaka pravljica ali legenda je bila v teh 163 letih povprečno izdana skoraj osemkrat, prav tako smo vsako leto prejeli okoli deset izdanih naslovov (novih izdaj ali ponatisov) (Bešter 2013, 20). K njihovi popularizaciji so pomagale tudi ekranizacije Walta Disneyja, slikaniške knjižne izdaje, razvoj ilustracij, trivlizacije in pogošne izdaje v drugi polovici 20. stoletja.

Zgodnji prevodi pravljic so bili presenetljivo dobri, kajti prek njih je v slovenščino prišlo malo izposojenk oz. izposojenih frazemov. Prevajalci v slovenščino v 19. in 20. stoletju so namreč razvili visoko jezikovno zavest in so karseda preprečevali njihovo uporabo. Prva prevajalka celotne zbirke Grimmovih pravljic Polonca Kovač (prevod je izšel 1993) se je odločila za pretežno izhodiščno naravnan prevod (zvest izvorniku) (Bedenk in Blažič 2018, 185; Pokorn 2012a, 51–66; Zupančič 2007).

Poleg pravljic bratov Grimm so na Slovenskem izšle tudi številne zbirke ljudskih pravljic različnih narodov: afriške in kitajske narodne pripovedke (oboje v prevodu Frana Erjavca, prve 1924, druge 1923), ruske pravljice (*Prelepa Vasiljica in druge ruske pravljice*, prevedel Cvetko Golar, 1920; *Carjevič Ivan: ruske pravljice*, prevedel Cvetko Golar, 1922; *Ruske pravljice* A. N. Afanasjeva v prevodu Janka Orožna, 1930), češke narodne in literarne pravljice (*Jaromil*, prevedel Henrik Podkrajšek, 1886; *Pripovedka o vetru*, prevedel Henrik Podkrajšek, 1887; *Dedov srd* Eliške Krásnohorské, prevedel Simon Gregorčič ml., 1895; *Češke pravljice*, prevedel Ivan Lah, 1922, *Pravljice Jiřija Wolkerja* v prevodu Silve Trdine, 1931), bretonske (*Dolgouhi Jernejček*, priredil Pavel Karlin, 1929), furlanske (*Princesa v pomaranči in druge furlanske pripovedke*, prevedel in priredil Stanko Škerlj, 1929), japonske (*Čarobni studenec in druge japonske pripovedke*, prevedel Alojz Gradnik, 1930), bolgarske pravljice (*Pri ognjišču: zbirka bolgarskih narodnih pravljic in pripovedk*, prevedel Alojzij Bolhar, 1939) itd. Slovanske pravljice so izhajale tudi kot zbirke pravljic različnih slovanskih narodov (in različnih prevajalcev): *Venec slovanskih povestij: prevodi iz raznih slovanskih jezikov* (1898), *Venec slovenskih povestij* (1905 v dveh zvezkih).

Avtorske pravljice so pisali med drugimi Irec Oscar Wild, Avstrijka Hermynia Zur Mühlen (t. i. proletarske pravljice) in Čeh Jiři Wolker, najbolj pa so (pri nas) znane pravljice Danca Hansa Christiana Andersena (1805–1875). Andersen je v letih 1835–1852 izdal 156 pravljic, za katere je sicer našel motive v ljudskem slovstvu in mitologiji, ljudski veri in zgodovinskih dogodkih, a jih je tako predelal, da jih štejemo k avtorskim. Prvi prevod desetih Andersenovih pravljic (iz nemščine) smo dobili že leta 1863 v prevodu Frana Erjavca. Izšle so v Celovcu v zbirki *Cvetje iz domačih in tujih logov*

pod naslovom *Kitica Andersenovih pravljic*. Za Erjavcem so ga prevajali Luiza Pesjak (1873), Fran Nedeljko (1896), Ljudmila Prunk Utva (1923), Srečko Kosovel (1923), Mirko Košir (1940, z ilustracijami Hinka Smrekarja), Niko Kuret (1944), Rudolf Kresal (1950–1987), Gema Hafner (1956–1962), Jože Zupančič (1990) in Silvana Orel Kos (1998).

Luiza Pesjak (1828–1898) je objavljala avtorske priredbe ali avtorizirane variante ljudskih pravljic. Poznala je Grimmove pravljice in je po njih napisala pravljici *Gospa Pehta* (varianta pravljice *Frau Holle* [Gospa Holle]) in *Sirota* (varianta Grimmove pravljice *Die Sterntaler* [Zvezdni tolarji]). Najboljši so njeni zgodnji prevodi avtorskih pravljic Hansa Christiana Andersena *Slikanica brez slik*, ki so izšle najprej v nemščini z istoimenskim naslovom *Bilderbuch ohne Bilder* (aprila 1847 v Leipzigu), decembra 1847 pa še v danščini (*Billedbog uden Billeder*). Luiza Pesjak je prevedla pet od trinindesetih pravljic, ki jih pripoveduje luna (1873). Srečko Kosovel je prevedel dve, a je prevod ostal v rokopisu (Blažič 2018, 73–79; Blažič in Bedenk 2021). Našli so ju leta 1923 (Kosovel 2019). Šele leta 1998 je izšel prevod Andersenovih pravljic iz danščine, ki jih je prevedla Silvana Orel Kos in ilustrirala Marija Lucija Stupica. O prevajanju Andersenovih pravljic v slovenščino je več študij napisala prevajalka Silvana Orel Kos (2001a, 2001b, 2005 in 2007). Prevode *Male morske deklince* v slovenščino, hrvaščino in srbsščino pa je obravnavala Nike K. Pokorn (2012a, 67–73).

4 Založništvo in objavlanje pravljic

Sprva so prevodi (predvsem Grimmovih) pravljic izhajali predvsem v revijah *Vedež* (1848–1850), *Vertec* (1871–1945) in *Zvonček* (1900–1939). Poleg založbe Kleinmayer-Bamberg in pozneje založbe Schwentner, kjer je po letu 1900 izšlo precej slikanic ali pravljic s podobami (*Aladin*, *Pepelka*, *Rdeča kapica*, *Sneguljčica*, *Trnuljčica* idr.) ter petnajst »koloriranih« pravljic *Tisoč in ena noč* (*Ali Baba in 40 razbojnikov* idr.), so v prvi polovici 20. stoletja za izdajo pravljic skrbela predvsem (učiteljska) društva in tiskarne: Narodna šola, Zaveza slovenskih učiteljskih društev v Gorici, Učiteljska tiskarna, Tiskovna zadruga, Cirilova tiskarna v Mariboru in Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani. Od založb, ki so izdajale mladinsko in otroško literaturo, je treba omeniti še založbo Krajec v Novem mestu, Jugoslovansko knjigarno in Mohorjevo družbo v Celju.

Leta 1927 je bila ustanovljena Mladinska matica (kot odsek Udruženja jugoslovanskega učiteljstva), ki je izdajala revijo *Naš rod*, v kateri so bili objavljeni številni prevodi iz slovanskih in drugih jezikov, tudi Grimmove pravljice. Julija 1945 je bila ustanovljena založba Mladinska knjiga, ki je nadaljevala predvojno založniško dejavnost Mladinske matice ter se v svetu in doma uveljavila z izdajami otroške in mladinske literature. Knjižne zbirke, ki še vedno izhajajo (*Cicibanova*

knjižnica, *Sinji galeb*, Čebelica, *Zlata ptica*, *Moja knjižnica*, *Velike slikanice* itd.), so skoraj praviloma urejali ustvarjalci slovenske književnosti (Kristina Brenkova, Ivan Minatti, Ivan Potrč, Niko Grafenauer, Miha Mate idr.).

Prevajalci, prirejevalci in sorodni avtorji so pravljice objavljali pod različnimi naslovi in ob tem pogosto niso navajali izvirnega naslova (npr. *Cvrzitreska*) ali vira izvirnega besedila. V izdajah iz 19. stoletja najdemo včasih le izraze »po nemškem«, »nemška pravljica«, »poslovenil/a«, zaradi česar včasih ni mogoče točno določiti izvirnika.

5 Prevodi pravljic v šolskih učnih načrtih

Osvetliti želimo tudi rabo prevodov v šolskih berilih za slovenske osnovne šole po letu 1848. V obdobju med letoma 1848 in 1918 je bil poudarek bolj na usvajanju branja, pisanja, slovnice, pravopisa in pisanju spisov. V obdobju od leta 1918 do leta 1941 pa so v učnih načrtih (naprej: UN) že navedena literarna dela za »lektiru«. Poudarek je bil na pustolovskih delih in književnosti za odrasle, ki je v procesu recepcije postala t. i. mladinsko branje (npr. Swiftov *Guliver*, Scottov *Ivanhoe*, Defoeov *Robinson Crusoe*), vendar se pogosto omenja tudi branje bajk in pravljic (UN 1926). Po letu 1945 je književnost sestavni del učnih načrtov, na začetku šolanja se priporoča predvsem branje pravljic in slikanic (UN 1946). Od leta 1953 do leta 1991 smo poznali sezname prevodne književnosti; največkrat priporočena mladinska avtorja sta bila Andersen in Grimm. Pojem pravljica postane stalnica v učnih načrtih od leta 1954. Po letu 1991 se delež prevodne literature manjša, stalnica sta Grimm (1. trileetje) in Andersen (2. trileetje) (o prevodih v slovenskih osnovnošolskih učbenikih glej tudi Pokorn 2012a, 129–137; 2012b; 2018)

V aktualnem učnem načrtu iz leta 2018 (z začetkom veljavnosti leta 2019) je delež prevodne književnosti v devetletki izredno majhen, ker pa je Slovenija od leta 2004 članica EU, bi moralo biti v učnih načrtih bistveno več prevodnih del, da bi učenci prek njih spoznavali življenje in kulturo svoje širše družbene skupnosti, kar je nujno potrebno za medsebojno sodelovanje in razumevanje med različnimi evropskimi narodnimi kulturami. Med 67 deli oz. 52 avtorji je 90 % slovenskih del in le 10 % iz svetovne književnosti (pet tujih avtorjev, tj. Hans Christian Andersen, Rald Dahl, Homer, William Shakespeare in Lev Nikolajevič Tolstoj, in le ena avtorica – Astrid Lindgren). V UN iz leta 1933 je predlagano razmerje $\frac{3}{4}$ besedil iz slovenske in $\frac{1}{4}$ iz srbohrvaške književnosti (UN 1933, 5). V učnem načrtu iz leta 1959 pa je predlagano razmerje med izvirnimi slovenskimi deli in prevodi najboljših tujih mladinskih del 2 : 1 (UN 1959, 4; tudi UN 1962, 24).

Kvantitativna analiza učnih načrtov iz obdobja med letoma 1869 in 2020 ni vseobsežna, a dopušča sklepanje o prevodih mladinske literature v različnih družbenih sistemih na Slovenskem. V vseh učnih načrtih v tem obdobju je bilo predlaganih 706 avtorjev/del iz svetovne književnosti, vendar je točno število težko določljivo, saj je bil včasih predlagan en in isti avtor večkrat ali pa so večkrat naštetja njegova besedila (npr. Jules

Verne in njegova dela *Petnajstletni kapitan*, *Potovanje na Luno*, *Skrivnostni otok*). Od 706 avtorjev/del je okrog 100 tujih z večjo frekvenco: Hans Christian Andersen (37 del), Jacob in Wilhelm Grimm (25), Mark Twain (21), Jules Verne (18), Erich Kästner (17), Astrid Lindgren (15), Homer (14), Daniel Defoe (12), Jack London (11), Robert Louis Stevenson (11), Lev Nikolajevič Tolstoj (11), Carlo Collodi (10), Ernest Thompson Seton (10), Henrik Sienkiewicz (10).

6 Zaključek

Zakaj je prevajanje pravljic tako pomembno? V otroških knjigah se jezik uporablja še posebej zavestno in skrbno. V primeru Grimmovih pravljic zapisovalci ali pripovedovalci sicer niso razmišljali o primernosti za otroke, saj so bile sprva namenjene predvsem odraslim, zato so to nalogo opravili prevajalci. Zanimivo je torej preučevati, kako so se prilagajali ciljnemu občinstvu in upoštevali ciljnega bralca ali poslušalca. Pravljice so se širile v pisni in ustni obliki ter kot prevodi zaživele v novem okolju tudi povsem svoje življenje. Poleg tega sodijo prevodi pravljic ob prevodih verskih in pravnih besedil med prve in najpogostejše prevode v slovenščino do 20. stoletja in ti so pomembno sooblikovali razvoj slovenskega besedišča.

7 Seznam sorodnih poglavij

Literarnopredvodne izmenjave z arabščino in perzijsščino / Literarnopredvodne izmenjave z nemščino / Literarnopredvodne izmenjave s francoščino / Predvodne vrzeli

Bibliografija

- Aarne, Antti. 1910. *Verzeichnis der Märchentypen*. Helsinki: Suomalaisen tiedeakatemia toimittuksina.
- Bedenk, Kasilda in Milena Mileva Blažič. 2018. *Pravljice bratov Grimm: od prvotne rokopisne zbirke iz leta 1810 do recepcije na Slovenskem*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Bešter, Tomaž. 2013. »Bibliografija prevodov pravljic bratov Grimm v slovenskem jeziku«. V *Knjižnica. Revija za področje bibliotekarstva in informacijske znanosti* 57, št. 1: 17–85. Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije, NUK.
- Blažič, Mileva Milena. 2016. »Tisočletje Tisoč in ene noči«. V *Gledališki List Mestnega Gledališča Ljubljanskega* 66, št. 9: 15–19.
- Blažič, Mileva Milena. 2018. »Kosovelov rokopisni prevod Andersenovih pravljic«. V *Starejši mediji slovenske književnosti: rokopisi in tiski. Zbornik 37. simpozija Obdobja*, uredila Urška Perenič in Aleksander Bjelčevič. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Blažič, Mileva Milena in Kasilda Bedenk. 2021. »Slovenske pravljicarke«. V *Ustvarjalke v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: 57. seminar slovenskega jezika, literature in kulture: 5.–16. 7. 2021*, uredila Alenka Žbogar, 37–43. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Kmecl, Matjaž. 1976. *Mala literarna teorija*. Ljubljana: Založba Borec.
- Kosovel, Srečko. 2019. *Vsem naj bom neznan: neobjavljeni del zapuščine*, 2. zv., faksimile, uredil in spremno besedo napisal Miklavž Komelj. Novo mesto: Goga.
- Kropej Telban, Monika. 2021. *Pripovedno izročilo. Razvoj in raziskovanje*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Orel Kos, Silvana. 2001a. »Let divjih labodov med nebesi in peklor: pravljica Divji labodi H. C. Andersena v slovenskih prevodih«. V *Prevajanje Prešerna: 26. prevajalski zbornik*, uredila Martina Ožbot, 289–309. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Orel Kos, Silvana. 2001b. »Zgodnji slovenski prevodi Andersenovih pravljic.« V *Prevajanje Prešerna: 26. prevajalski zbornik*, uredila Martina Ožbot, 269–288. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Orel Kos, Silvana. 2005. »Samoupravljanje Andersenovih pravljic«. *Otrok in Knjiga* 32, št. 63: 100–112.
- Orel Kos, Silvana. 2007. »The identity and integrity of the Slovene Andersen in the Post-WW2 period: translation as the right of passage.« In *Hans Christian Andersen: between children's literature and adult literature*, uredili Johan de Mylius, Aage Jørgensen in Viggo Hjørnager Pedersen, 343–359. Odense: University Press of Southern Denmark.
- Pokorn, Nike K. 2012a. *Post-Socialist Translation Practices: Ideological struggle in children's literature*. Amsterdam: John Benjamins.

- Pokorn, Nike K. 2012b. »Dialektičnomaterialistična indoktrinacija mladine prek prevodov.« *Otrok in knjiga* 39, št. 84: 22–31.
- Pokorn, Nike K. 2018. »Who are the real guardians of translated texts?« *Hieronymus* 5: 1–25. http://www.ffzg.unizg.hr/hieronymus/wp-content/uploads/2019/01/H5-2018_1_Pokorn.pdf.
- Thompson, Stith. 1997. *Motif-index of folk-literature: a classification of narrative elements in folktales, ballads, myths, fables, mediaeval romances, exempla, fabliaux, jest-books, and local legends*, prenovljena izdaja. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press.
- UN. 1926. *Učni načrt (nastavni program) za I., II., III. In IV. razred vseh osnovnih šol v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev*. Beograd: Državna štamparija Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev.
- UN. 1933. *Učni načrt za osnovne šole v Kraljevini Jugoslaviji*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna v Ljubljani.
- UN. 1946. *Učni načrt za prve štiri razrede osnovnih šol*. Ljubljana : Državna založba Slovenije.
- UN. 1959. *Učni načrt. Osnovna šola. Utemeljitev učnega načrta za I.-VIII. Razred osnovne šole*. Zavod za napredek šolstva LRS.
- UN. 1962. *Predmetnik in učni načrt za osnovne šole*. Zavod za napredek šolstva LR Slovenije. Ljubljana: DZS.
- Uther, Hans-Jörg. 2004. *The Types of International Folktales, a Classification and Bibliography, Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson*. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia / Academia Scientiarum Fennica.
- Zupančič, Breda. 2007. »Fran Albreht in Grimmove pravljice.« *Otrok in knjiga* 34, št. 70: 25–53.

POVZETEK

Članek predstavlja pregled zgodovine prevajanja ljudskih in literarnih (avtorskih) pravljic ter povedk v slovenščino predvsem v 19. in 20. stoletju, globlje pa se posveča predvsem trem primerom: prevajanju arabskih pravljic iz zbirke *Tisoč in ena noč*, pravljic bratov Grimm od rokopisne zbirke iz leta 1810 naprej in Andersenovih pravljic, ki so najbolj razširjene avtorske pravljice. Avtorici ugotavljata, da bi bilo pri prevajanju pravljic treba upoštevati tudi prehajanje pravljličnih motivov od kulture do kulture, kjer so se spajali z drugimi motivi in se oblikovali v nove pripovedi. Podatki kažejo, da smo v slovenščino večinoma prevajali iz nemščine, saj je bil to stoletja tudi prvi jezik slovenskih intelektualcev. Tako smo tudi prevode arabskih pravljic iz *Tisoč in ene noči* in literarnih (avtorskih) Andersenovih pravljic dobili prek nemščine.

ABSTRACT

The article presents an overview of the history of the translation of folk and literary fairy tales into Slovene, mainly in the 19th and 20th centuries, but focuses more deeply on three examples in particular: the translation of the Arabic fairy tales from the collection *A Thousand and One Nights*, the fairy tales of the Brothers Grimm from the 1810 manuscript collection onwards, and the fairy tales of Hans Christian Andersen. The authors believe that translation of fairy tales should also take into account the passage of fairy tale motifs from culture to culture, where they merged with others and formed new narratives. The data show that the translation of fairy tales into Slovene was mostly done from German, since for centuries German was also the first language of Slovene intellectuals. The Slovenes thus received the translations of the Arabic fairy tales from *A Thousand and One Nights* and the literary fairy tales of Andersen through German.